

Milica Mihaljević i Ljiljana Šarić

HRVATSKE ISTOVRIJEDNICE STRANIH NAZIVA

U članku¹ su analizirani slučajevi u kojima naziv kao prva oznaka pojma nastaje najprije na kojem stranome jeziku, pa se hrvatski znanstvenici susreću s novim pojmom i njegovim stranim nazivom i tek tada stvaraju hrvatski naziv hrvatskim jezičnim sredstvima. Takav naziv može biti doslovan prijevod stranoga naziva (primjerice engl. *mouse* – hrv. *miš*, engl. *four little tigers* – hrv. *četiri mala tigra*,² engl. *card row* – hrv. *redak kartice*, engl. *card scanner* – hrv. *pretraživač kartica*) ili može biti drukčije tvoren (primjerice engl. *printer* – hrv. *pisač*, engl. *tie-break* – hrv. *razigravanje*, engl. *hardware* – hrv. *strojevina*, engl. *double addition* – hrv. *pribrajanje u dvostrukoj točnosti*). Postavlja se pitanje je li moguće pronaći hrvatski naziv za svaki strani naziv. U članku se pokušava odgovoriti na postavljeno pitanje s pomoću primjera iz raznih struka.

Uvod

1. Svako je prevođenje uspostavljanje odnosa istovrijednosti između onoga što je izraženo jednim jezikom i onoga što je izraženo kojim drugim jezikom, a svaki je prijevod u načelu istovrijedan izraz u ciljnome jeziku za ono što je prethodno našlo svoj označilac u izvornome jeziku. Cilj je prevođenja pronalaženje što bliže istovrijednice poruci iz izvornoga jezika u ciljnome jeziku. Izražajnim se sredstvima ciljnoga jezika priopćuje poruka sadržana u izvornome jeziku. Vrijednost se prijevoda ocjenjuje vrijednošću prenošenja poruke, a ne doslovnim prenošenjem jezičnih sredstava izvornoga jezika. Postupci su u prevođenju lingvistički, ali je ono uvjetovano i civilizacijskim elementima koji mogu biti različiti u izvornoj i ciljnoj civilizaciji.³

¹ Ovaj je članak proširena i razrađena verzija referata *Granice prevodljivosti u nazivlju održanoga na skupu Prevođenje: suvremena strujanja i tendencije HDPL-a* (Zagreb, 31. ožujka i 1. travnja 1995.).

² Kolokvijalni naziv za četiri iznimno uspješne zemlje Azije kad je riječ o ekonomskoj ekspanziji (Južna Koreja, Tajvan, Singapur i Hong Kong), usp. *Poslovni rječnik* str. 74.

Problematika se prevođenja naziva može sagledavati na semantičkome, sintaktičkome, morfološkome, fonološkome i na društvenome planu.

2. Na semantičkome planu treba ispitati značenjske odnose leksičkih jedinica među pojedinim jezicima i pokazati kako se ti odnosi iz jednoga jezika izražavaju u drugome.

Jednome nazivu u izvornome jeziku može odgovarati više naziva u ciljnome jeziku. Prevoditelj bira sastavnice značenja koje mu u određenu slučaju trebaju za prenošenje izvorne poruke. Naziv u izvornome jeziku može sadržavati značenja koja se u ciljnome jeziku izražavaju s više naziva. Hrvatskome nazivu *zastupnik* u engleskome odgovaraju nazivi *agent*, *counsel* ili *representative*. Engleski naziv *collection* može se prevesti i kao *naplata* i kao *asortiman*, *commision* kao *komisija*, *provizija* i *bonifikacija*, *credit* kao *kredit*, *potraživanje* i *potražna strana konta*,⁴ *scaling* kao *brojenje električnih impulsa*, *preračunavanje*, *podešavanje koeficijenta* i *stvaranje naslage* (na kovini), *scale factor* kao *faktor skale* (instrumenta), *faktor propocionalnosti* (kod analognog računanja) i *faktor za podešavanje veličine* (kod digitalnog računanja), *distributor* kao *razdjelnik* i *memorij-ski registar* (za premještanje instrukcija), *disturbance* kao *poremećaj*, *smetnja*, *kvar* i *poremećajna veličina*.⁵ Hrvatskomu nazivu *sudac* odgovara engleski *judge* (u sudstvu) i *referee* (u športu).⁶

3. Kao što jednočlani nazivi imaju više značenjskih sastavnica koje treba ispitati, tako ih imaju i višečlani nazivi pa je zadatak prevoditelja da u ciljnome jeziku pronađe nazive koji će sadržavati iste sastavnice koje sadrže nazivi u izvornome jeziku. Jedan se sintaktički ustroj u prevođenju može zamijeniti drukčijim koji odgovara ciljnomu jeziku; pritom se jednočlani naziv u izvornome jeziku može prevesti višečlanim nazivom u ciljnome jeziku i obrnuto. Engleski se naziv *clean bill of lading* u hrvatskome prevodi dvočlanim nazivom drukčijega ustroja *čista teretnica*, *end-use certificate* – *uvjerenje o krajnjoj upotrebi robe*, *business administration* – *poslovno upravljanje poduzećem*, *bridge loan* – *kredit za premošćivanje*,⁷ *sealed tube* – *hermetički zatvorena elektronska cijev*, *sealing compound* – *zaštitni hermetički premaz*, *sea clutter* – *smetnje zbog refleksije od morske površine*⁸; jednočlani se naziv prevodi dvočlanim nazivom i obratno: engl. *enforcement* – hrv. *izvršni postupak*, engl. *brand* – hrv. *marka proizvoda*, engl. *ledger* – hrv. *glavna knjiga*,⁹ engl. *screen protected* – hrv. *zaštićen, pokriven, oklopljen*,

³ Usp. Ivir 1972-73.

⁴ Usp. *Poslovni rječnik*, str. 663, 667.

⁵ Usp. Štambuk (i sur.) 1991:455, 135.

⁶ Usp. Ivir 1978.

⁷ Usp. *Poslovni rječnik* str. 663, 672, 660.

⁸ Usp. Štambuk (i sur.) 1991:458.

⁹ Usp. *Poslovni rječnik* str. 672, 660, 685.

engl. *sealing off* – hrv. *hermetizacija*, engl. *distance-measuring equipment* – hrv. *daljinomjer*;¹⁰ hrv. *otkaz* – engl. *notice of dismissal*, *notice of discharge*¹¹ ili višesčlanim nazivom: engl. *scratch* – hrv. *izbrisati podatke s magnetske vrpce*, engl. *scram* – hrv. *nagla obustava rada nuklearnog reaktora*, engl. *scrambler* – hrv. *invertor govora*, *uređaj za invertiranje govornih frekvencija*, engl. *dispenser* – hrv. *naprava za razlučivanje* (praćenog objekta od dezorijentirajućih radarskih signala).¹²

4. Morfološki se vid prevođenja može prikazati na primjeru nepodudarnih tvorbenih elemenata u dvama jezicima: *immobilisation of deposits* – *dezaktiviranje depozita*, *indirect taxes* – *neizravni porez*;¹³ *demagnetize* – *razmagnetizirati*.¹⁴

5. Fonološke postupke u prevođenju mogu prikazati primjeri: *computer* – *kompjuter*, *byte* – *bajt*, *budget* – *budžet*, *business* – *biznis*;¹⁵ *chip* – *čip*, *coagulator* – *koagulator*, *cathode* – *katoda*.¹⁶

6. Ciljni jezik i izvorni jezik imaju različite uporabne prakse.¹⁷ U prevođenju su nazivlja katkad problematični oni nazivi koji su specifično vezani za polaznu kulturu, takvi koji nemaju istovrijednica u ciljnoj kulturi. Oni kao istovrijednice mogu imati objašnjenje ili definiciju.¹⁸ Primjerice, teško je prevoditi nazive pojedinih stupnjeva izobrazbe kad se taj sustav razlikuje u izvornome i ciljnome jeziku¹⁹ ili nazive pojedinih oblika kažnjavanja maloljetnika u našoj i angloameričkoj kulturi.²⁰

7. U hrvatskome jeziku najčešći su tipovi postanka naziva:

1. tvorba

a) izvedenica

b) složenica

c) polusloženica

d) kratica

¹⁰ Usp. Štambuk (i sur.) 1991:458, 459, 135.

¹¹ Usp. Ivir 1978., str. 44.

¹² Prema Štambuk (i sur.) 1991:458, 133.

¹³ Usp. *Poslovni rječnik* str. 680.

¹⁴ Usp. Štambuk (i sur.) 1991:119.

¹⁵ Usp. Štambuk (i sur.) 1991:661.

¹⁶ Usp. Štambuk (i sur.) 1991:76, 77, 58.

¹⁷ Usp. Ivir 1972:90-93.

¹⁸ U prevođenju općenito taj je problem još izraženiji. Usp. Ivir 1972-1973:620-623.

¹⁹ Prema V. Piškorec, *Nauk o nazivlju i prevođenje – o hrvatskom prosvjetnom nazivlju na primjeru Europskoga prosvjetnog pojmovnika*, referat na skupu Prevođenje: Suvremena strujanja i tendencije.

²⁰ Prema M. Gačić, *Egzaktna istraživanja jezika i prevođenje*, referat na skupu Prevođenje: Suvremena strujanja i tendencije.

2. pretvaranje općih riječi u nazive (terminologizacija)²¹
3. preuzimanje naziva iz drugih struka
4. posuđivanje iz drugih jezika:
  - a) iz klasičnih (grčkoga i latinskoga)
  - b) iz živih jezika
5. prevođenje
6. stvaranje višočlanih naziva.²²

Prevođenje je jedan od najčešćih načina postanka novih naziva, posebno u onim strukama u kojima je hrvatsko nazivlje tek u nastanku.

8. Određenje je prevođenja veoma važno za ovu temu. Prevođenjem u širem smislu može se smatrati i slučaj kad ciljni jezik stvara vlastiti naziv za postojeći strani naziv koji se ne može doslovno prevesti. Tada ne postoji istovjetnost oblika ni značenja, već se slobodno bira prema mogućnostima hrvatskoga rječnika. Ne oponaša se strani predložak, već se potpuno neovisno stvara nov hrvatski naziv za strani naziv jer postoji potreba da se nađe odgovarajući označilac koji u ciljnome jeziku ne postoji, a ima ga jezik s kojim je u kontaktu pa se predlaže istovrijednica za strani uzor.

Stoga će pitanje o granicama prevođenja biti postavljeno ovako: "Je li moguće za svaki strani naziv pronaći odgovarajući domaći naziv?". Problem ćemo pokušati osvijetliti na nekoliko primjera.

Razradba

1. Mogu li se *hardware* i *software* zamijeniti hrvatskim nazivima pitanje je koje muči sve one koji o računalstvu pišu na hrvatskome jeziku.

Za engleski naziv *hardware* u hrvatskome je potvrđen niz zamjena: *očvrsje*, *sklopovlje*, *sklopovi*, *strojevina*, *sklopovska oprema*, *sklopovska konfiguracija računala*, *oprema*, *željezarija*, *računalna oprema*.²³ Usto, u hrvatskim tekstovima nalazi se i engleski lik: *hardware* pisano izvorno ili prema izgovoru (*hardver*).

Tomu bi se slijedu sigurno mogao dodati još poneki naziv koji je tko upora-bio. Jedan je od naziva iz toga slijeda, naziv *strojevina*, osvojio čak drugo mjesto u natjecanju za riječ godine časopisa *Jezik*. Engleska riječ *hardware* znači *željezarija*, *hard* je *tvrd*, a *ware* roba, dakle doslovno *tvrd*a roba, pa onda i *trgovina tvrdom robom*. Značenje koje ima računalni naziv *hardware* nastalo je metaforizacijom, tj. prenošenjem značenja.

U *Englesko-hrvatskome informatičkome rječniku* naziv je *hardware* ovako određen: *fizički elektronički dijelovi računala; svi materijalni dijelovi računala i*

²¹ Usp. Peti 1980-81.

²² Usp. Babić 1990:31-32.

²³ Usp. Mihaljević 1993.

pratećih uređaja (kućište, čipovi, elektronički sklopovi, kabeli, međusklopovi, tipkovnica, monitor i sl.).

I naziv *software* u hrvatskome računalnome nazivlju izaziva brojne nedoumice, nije mu pronađena odgovarajuća domaća zamjena odgovara mu niz domaćih istovrijednica: *napudbina, napudba, softverska podrška, programska podrška, napudbena sredstva, programska biblioteka, programska oprema, programi, računalna podrška*.²⁴ Podrobnijim bi se ispisivanjem računalnih priručnika vjerojatno mogla pronaći još koja zamjena.

Riječ *software* u engleskome je novotvorenica nastala analogijom prema *hardware* jer je *soft* (mek) u opreci s *hard* (tvrđ). Tomu se nizu pridružuju i druge novotvorenice u engleskome računalnome nazivlju, primjerice *firmware, firmware, orgware...*

U *Englesko-hrvatskome informatičkome rječniku* naziv je *software* ovako određen: *dio računalnog sustava koji nema fizikalnih dimenzija; opći pojam za sve programe; popis naredaba računala; naziv za programe i upute koje se primjenjuju pri radu s računalima, sve vrste programa i upute koje se primjenjuju pri radu s računalima, sve vrste programa, programskih jezika itd.*

Broj značenja riječi ovisi i o vremenu koje je riječ provela u kojem jeziku. Riječ koja je tek preuzeta iz stranoga jezika u pravilu je jednoznačna u ciljnome jeziku. Duljim zadržavanjem ona i u tome jeziku počinje dobivati nova značenja. Naziv *softver* u hrvatskome već dobiva nova, prenesena značenja kao u primjerima:

Lazo Goluža, softver Kviskoteke

Start je softver modernog čovjeka

Knjiga... je softver i za poklonike i za protivnike letećih tanjura. Softver označuje sve netvarno potrebno čovjeku za njegov intelektualni život.

Engleskim nazivima *hardver* i *softver* odgovaraju francuski nazivi *materielle* i *logiciel*. Dakle, vidimo da francuski nije prihvatio strane engleske nazive već je tvorio vlastite.

Od naziva *hardver* i *softver* mogu se izvesti imenice *hardveraš* i *softveraš*, *hardverašica* i *softverašica* koje označuju čovjeka ili ženu koji se bave hardverom ili softverom, te odnosni pridjevi *hardverski* i *softverski*. Hrvatskim se zamjenama može prigovoriti da je od njih teže tvoriti izvedenice. Odnosni je pridjev potvrđen samo od imenice *sklopovi* (*sklopovski*), moguć je i od *strojevina* (*strojevinški*) i *očvrsje* (*očvrsni*), dok ni od jednoga od navedenih naziva nije potvrđen jednočlani naziv za vršitelja radnje iako je i njega moguće izvesti. Međutim, ni u engleskome nema jednočlanoga naziva za čovjeka koji se bavi hardverom i softverom.

Može se zaključiti da je nazive *software* i *hardware* moguće zamijeniti hrvatskim nazivima, ali se poraba još uvijek koleba.

²⁴ Usp. Mihaljević 1993.

2. *Softver* i *hardver* nazivi su koji se pojavljuju u paru u odnosu međusobne isključivosti.²⁵ Oni su u svojevrsnoj antonimnoj vezi uvjetovanoj tvorbom u izvorniku (opreka *hard* i *soft*). Takvi nazivi koji tvore par čest su problem u nazivlju mnogih struka.

2.1. U računalstvu se u paru javljaju i nazivi *off-line* i *on-line*. Na engleskome prijedlog *off* znači *odatle, dalje, daleko, pred*. Engleski prijedlog *on* znači *na*. *Off* i *on* su antonimi ili hrvatski protuznačnice, tj. riječi suprotna značenja.

U računalstvu se prijedlozi *off* i *on* vežu s imenicom *line* koja znači *uzica, kornopac, crta, niz, red, povorka, pravac* itd. i tvore polusloženice *on-line* i *off-line*.

U rječniku anglicizama²⁶ *on-line* određen je kao pridjev i označuje: *priključen, neposredno pod kontrolom centralnog kompjuterskog procesora*. *Off-line* označuje: *koji nije priključen, koji nije povezan s centralnim procesorom kompjutera*.

U *Informatičkome* je rječniku²⁷ *on-line* ovako određen: *spremnost vanjskog uređaja, npr. pisača, da primi i izvede naredbe koje mu računalo šalje preko priopćajnog kanala*.

Pridjev *off-line* odnosi se na računalnu opremu ili na vanjske uređaje koji trenutačno nisu u izravnoj vezi sa središnjom jedinicom za obradu podataka i koji rade neovisno o njoj, te na opremu ili datoteke koje nisu povezane s računalom ili se ne mogu rabiti.

Dakle, može se reći da *on-line* znači izravno, *on-line periferne jedinice* izravno su povezane vanjske jedinice, dok je *off-line* neizravno, *off-line periferne jedinice* neizravno su povezane vanjske jedinice.

Nazivi *on-line* i *off-line* nisu ograničeni samo na računalstvo. Na televiziji se govori o *on-line* i *off-line* montaži. I tu možemo reći da je *on-line montaža izravna* (ili *živa*) *montaža*, a *off-line neizravna montaža*.

2.2. Navest ćemo i jedan primjer parova naziva iz lingvistike.

Određenje neutralnoga i prirodnoga poretka pravila povezano je s pojmovima koji se na engleskome zovu *feeding* i *bleeding*. Doslovan bi prijevod tih naziva bio *hranjenje* i *krvarenje*. *Feeding* i *bleeding* u lingvističku je teoriju uveo P. Kiparsky (1968). Prevedu li se nazivi tako, gubi se naglasna i ritmička podudarnost. Stoga su ti nazivi prevedeni kao *hranjenje* i *branjenje*. Pravilo A je s pravilom B u odnosu hranjenja ako se njegovom primjenom na nizove segmenata koji izvorno nisu zadovoljavali strukturni opis pravila B dobivaju nizovi koji zadovoljavaju strukturni opis pravila B, tj. ono je sada primjenjivo i na te nizove. Tada se kaže da pravilo A hrani pravilo B. Ako se primjenom pravila A na nizove koji zadovoljavaju strukturni opis pravila B dobivaju nizovi na koje pravilo B više nije

²⁵ Usp. Mihaljević, Šarić 1994.

²⁶ Usp. Filipović 1990.

²⁷ Usp. Kiš 1993.

primjenjivo, tada je pravilo A u odnosu branjenja s pravilom B i kaže se da brani pravilu B da bude primijenjeno.²⁸

3. Nazivi se ne pojavljuju uvijek u paru, već mogu biti i u slijednome odnosu. Slijedni je odnos odnos ovisnosti među pojmovima koji se odnose na predmete koji su prostorno ili vremenski bliski²⁹. Nedavno je u natječaju časopisa *Jezik* riječ *suosnik* kao zamjena za *koaksijalni kabel* (nj. *koaxiales Kabel*) osvojila prvu nagradu kao riječ godine. Međutim, u Dapčevu rječniku pod natuknicom *Kabel* nalazi se preko 40 različitih vrsta kabela (*zakriljeni kabel, asfaltirani kabel, opterećeni kabel, oklopljeni kabel, dvožilni kabel, plosnati kabel, impregnirani kabel, izolirani kabel, kombinirani kabel, koaksijalni kabel, koncentrični kabel, plinom punjeni kabel, nadzemni kabel, pupinizirani kabel, samonosivi kabel, podmorski kabel, olovni kabel, transatlanski kabel, kabel s četvercima* itd.).³⁰ Postojala bi mogućnost prihvaćanja naziva *suosnik* tek ako bi se našla odgovarajuća zamjena za sve ostale vrste kabela. Stoga bi lakše bilo tvoriti slijed dvočlanih naziva od kojih bi se jedan mogao zvati *suosni kabel*.

4. U svim strukama postoje takozvani "neprevedivi nazivi". To su nazivi koje je teško prevesti ili koji se u praksi češće rabe u izvornome liku.

4.1. Stručnjaci često smatraju da je naziv *performance* neprevediv pa u hrvatskome rabe anglizam *performansa*, primjerice u rečenici:

Relativno mali broj proizvedenih računala ima ove granične *performanse*.

Ako se već prihvaća strani naziv, valja prihvatiti naziv *performancija* prema pravilu: ako se već u hrvatski prihvaća nehrvatska riječ, treba nastojati da se prihvati u liku prema latinskome ili grčkome, a ne prema engleskome (ili njemačkome, francuskome itd.). U *Rječniku anglicizama* R. Filipovića pod natuknicom *performance* nalazi se definicija: *efikasnost stroja, brzina i točnost u obavljanju zadataka, ubrzanje, snaga i brzina automobila*. Navode se likovi *performansa* i *performance* kao oni koji su potvrđeni u hrvatskome. U računalnome rječniku³¹ naziv je *performance* definiran: *svojstvo, izvedba, performansa, karakteristika — (1) sk. mjera snage računalnog sustava; među kriterijima su vrijeme pristupa, obradna snaga izražena u MIPS-ima; (2) izvođenje, ispunjavanje, provođenje, izvedba, provedba*.

Razlog neprevedivosti stranih naziva često je i mistifikacija. Iako se obično kao osnovna uloga jezika, a posebice znanstvenoga jezika i njegova nazivlja, ističe sporazumijevanje, jezik može služiti i za prikrivanje, mistifikaciju i isključivanje iz sporazumijevanja. Strane su riječi u bezbroj slučajeva mnogo privlačnije,

²⁸ Usp. Mihaljević 1991, 25.

²⁹ Usp. Međunarodna norma ISO 1087, 1990.

³⁰ Usp. Dabac 1969:428.

³¹ Usp. Kiš 1993:323.

sadrže u sebi određenu mjeru egzotike, pa sigurno imaju znatno veći utjecaj od domaćih riječi.³²

Riječ *performansa* zvuči mnogo "pametnije i tajanstvenije" negoli ijedna od njezinih hrvatskih istovrijednica, iako je *performance* obična riječ engleskoga jezika koja znači *izvođenje, vršenje, obavljanje, održavanje, predstava, nastup, izvedeno djelo (vještina), (mus) igra, snaga, rad (stroja i sl.)*.³³ Vidi se da je riječ *performance* u engleskome izrazito višeznačna, a nije ni u kojem slučaju jednoznačan i precizan informatički naziv kakvim ga naši informatičari često smatraju kad tvrde da ga ni jedan od predloženih hrvatskih naziva ne može zamijeniti.

Naziv *performance* višeznačan je i može se prevesti kao *rezultati rada, radne značajke, radna svojstva, izvedba* itd., ovisno o značenju. Navest će se nekoliko rečenica iz hrvatskih prijevoda ISO normi:

Osnovni aspekti kakvoće i zahtjevi koji je određuju, kao što su sigurnost, *rezultati rada* i pouzdanost proizvoda (bilo da je riječ o opremi, računalnoj podršci, uslugama ili obrađenim gradivima), uspostavljaju se tijekom zamišljajne i razvojne faze.³⁴

Smjernice iz ovoga dijela norme ISO 9000 primjenljive su u ugovornim situacijama za proizvode računalne podrške kad se:

a) ugovorom izričito zahtijeva rad na zamisli, a zahtjevi za proizvod odnose se u prvome redu na *radne značajke* ili pak te zahtjeve tek treba uspostaviti.³⁵

4.2. Slojevitost problematike "neprevedivih" naziva osvjetlit ćemo na nekim primjerima iz *Psihologijskoga rječnika*.

U modernoj psihološkoj literaturi s angloameričkoga jezičnoga područja postoji velik broj novih psiholoških naziva koji se u dosta zemalja još rabe u izvornome, engleskome liku. To je slučaj sa socijalnom psihologijom i neuropsihologijom, premda sličnih problema ima i na području statistike i psihometrije. Tamo gdje se domaćim nazivom mogao uspješno zamijeniti strani naziv, autori su rječnika to i učinili; naveli su strani naziv i njega uputili na domaću riječ. Pritom se očekuje da će hrvatski nazivi prije ili kasnije ući u opću porabu u hrvatskome psihološkome nazivlju. Katkad su izmišljali nov naziv i onda kad je strani naziv već u psihološkoj literaturi bio preveden, ali su oni smatrali da prijevod nije bio uspješan.

³² Usp. Mihaljević 1993:119.

³³ Usp. Drvodelić 1978.

³⁴ Usp. Norme za upravljanje kakvoćom i osiguravanje kakvoće: – 2. dio: Opće smjernice za primjenu normi ISO 9001, ISO 9002 i ISO 9003.

³⁵ Usp. ISO 9000 3. dio ISO 9000-3:1991, Norme za upravljanje kakvoćom i osiguravanje kakvoće – 3. dio: Smjernice za primjenu norme ISO 9001 na razvoj, opskrbu i održavanje računalne podrške.

Ostao je nepreveden određen broj stranih naziva koji su se u svojem izvornome liku toliko udomaćili u psihološkoj literaturi da se smatra kako ih u tome liku valja i ostaviti (*interuju, test*).

U rječniku je problem prevođenja određenoga postotka "neprevedivih" naziva različito rješavan. Nazivima su uglavnom dane hrvatske istovrijednice, ali s više ili manje ograda zbog dvojbi koliko su stvarno prihvaćene i proširene. Samo je manji broj stranih naziva doista ostao nepreveden, tj. nije im uopće dana hrvatska istovrijednica.

Poseban položaj u toj skupini imaju latinski nazivi. U strukama kao što su biologija, kemija, medicina i sl. latinski su nazivi uobičajeni. I u psihološkome su nazivlju obični latinski nazivi, primjerice anatomske nazivi: *colliculus caudalis*, *colliculus inferior*, *colliculus superior* (dijelovi srednjega mozga); *archipallium* (dio kore velikoga mozga); *dura mater* (ovojnica mozga).

Nekim se latinskim nazivima daje i hrvatski prijevod: *fovea centralis retinae* / *središnja jamica*; *bulbus olfactorius* / *njušno podebljanje*, *alter ego* / *nesvjesni dio ličnosti*. Nazivu *lapsus linguae* u definiciji se navodi mogući domaći prijevod *pogreška u govoru*.

Neki su nazivi i iz drugih jezika zadržani jer su uobičajeniji ili poznatiji: primjerice francuski naziv *arc de cercle*, koji se može prevesti kao *kružni luk*, engleski naziv *imprinting* koji ima hrvatsku istovrijednicu *utiskivanje* (u značenju reakcija snažnoga vezanja za neki objekt, osobu ili člana vlastite vrste); nazivu *double bind*, koji bi se mogao doslovno prevesti s *dvostruka veza*, značenjski bolje odgovara sveza *dvostruka prinuda*. Ostao je i latinski naziv *imago* kojemu je hrvatska istovrijednica *slika*.

Nepreveden je francuski naziv *audition coloré* (vezanje predodžbe o kojoj boji s određenim tonom).

Njemački naziv *Weltschmerz* primjer je stranoga naziva koji je toliko proširen da se i ne rabi hrvatska istovrijednica.

Strani naziv jest proširen, ali je i hrvatski istovrijedni naziv isto toliko poznat: primjeri su engleski nazivi *memory drum* i *bubanj za ispitivanje pamćenja*, *brain-washing*³⁶ i *mentacid* (prema lat. *mentis* — duša i *occidere* — ubiti), *incentive* i *poticaj*, *borderline* i *granični slučajevi*, *job analysis* i *analiza posla*, *job enlargement* i *proširenje posla*, *job enrichment* i *obogaćenje posla*, *item* i *analiza čestica*, *feedback* i *povratna sprega*, latinski nazivi i njihove istovrijednice: *substantia nigra* i *crna jezgra*, *payor nocturnus* i *noćni strah*, *paralysis agitans* i *Parkinsonova bolest*, *nucleus ruber* i *crvena jezgra*, *fuga idearum* i *bijeg ideja*, *fenestra rotunda* i *okrugli prozorčić*, francuski naziv *idée fixe* i hrvatska istovrijednica *fiksna ideja*.

Pretpostavlja se da hrvatski naziv nije potpuno prihvaćen pa nazivi supostojе, npr.:

³⁶ Za *brain-washing* postoji i doslovna prevedenica *pranje mozga*.

"na vrhu jezika" fenomen i TOT (*tip – of – the – tongue*) phenomenon, teorija igara i *game theory*, teorem centralne granice i *Central-limit theorem*, image i imidž, *laissez faire* i sistem individualne slobode, *petit-mal* i mali epileptički napadaj.

Strani je naziv prošireniji, premda hrvatske istovrijednice postoje, primjerice njemački naziv *Weltanschauung* i prevedenica *nazor*, *gledanje na život i svijet*, *svjetonazor*, latinski naziv *tabula rasa* (riječ je o stanju u kojem se sve počinje od početka: metafora je poznata od J. Lockea i zbog prepoznatljivosti je udomaćena u psihološkome nazivlju) i hrvatska istovrijednica *neispisana ploča*.

Francuski je naziv *folie à deux* preveden poduljim hrvatskim nazivom *bizar-no ponašanje dviju bliskih osoba*.

Najneprihvatljivija je skupina mješovitih naziva, kad je dio naziva nepreveden, a dio preveden. Ti bi se slučajevi svakako morali drukčije razriješiti, zadržati strani naziv, ili ga prevesti u cijelosti. Uglavnom su to nazivi koji se ne mogu uspješno doslovno prevesti: *emergency teorija čuvstva* (engl. *emergency* – nepredviđen događaj koji zahtijeva neposrednu akciju) – teorija prema kojoj čuvstva preko povećane aktivnosti simpatičkoga živčanoga sustava... omogućuju živom biću brzu reakciju u vidu napada ili bijega (strah, srdžba); *tapping test* – test za ispitivanje brzine i spretnosti psihomotorike, *cocktail-party fenomen* – sposobnost uspješnoga praćenja sugovornika koji bi snimljen bio nerazumljiv, "on-off" – *vlakno*, "on" i "off" *vlakno*, "juke box" *teorija čuvstava*, *imago test* (test koji oponaša neku stvarnu aktivnost).

Mješovitomu je nazivu ipak katkad dodan prevedeni naziv: "split-half" *metoda* / "polo testa" *metoda*, *item analiza* i *analiza čestica*.

5. Katkad se odgovarajući hrvatski naziv može pronaći tek usporedbom naziva na više jezika.

5.1. Kad je bilo potrebno pronaći hrvatski naziv za njemačku riječ *Spritzgiessen*, u hrvatskome se pojavio niz istovrijednica: *tlačno lijevanje*, *tlačni lijev*, *štrcanje*, *injekciono prešanje*, *injekcijsko brizganje*, *brizganje*, *štrcanje* itd. Prihvaćeno je rješenje prema engleskome i francuskome nizu: *compression moulding*, f. *moulage à compression* = *izravno prešanje* (nj. *Pressen*), *transfer moulding*, f. *moulage par transfert* = *posredno (transferno) prešanje* (*Transferpressen*), *cold moulding* = *hladno prešanje* (*Kaltpressen*), *injection moulding* = *injekcijsko prešanje* (*Spritzgiessen*). Vidi se da je rješenje pronađeno usporedbom naziva na više jezika kao i cjelovitom raščlambom istorednih naziva u pojmovnome sustavu.

5.2. Pojava je gubljenja mehaničkih svojstava kod čelika i drugih kovina dugotrajnim ležanjem nazvana u njemačkome *altern*, dakle *starenje*, što potpuno pojmovno odgovara. Nijemci međutim nazivaju istim nazivom i pojavu da očvrstive aluminijske slitine dobiju nakon postupka očvršćivanja u roku od nekoliko dana povišena mehanička svojstva. Francuzi naprotiv ovu pojavu nazivaju

maturation, dakle *dozrijevanje*, što daleko bolje odgovara. Potrebno je dakle u jednome slučaju prihvatiti naziv *starenje*, a u drugome naziv *dozrijevanje*.

6. U svim primjerima koji su dosad analizirani bilo je govora o mogućnosti-ma prijevoda osnovnoga naziva. Ako je i moguće prevesti osnovni naziv, postavlja se pitanje je li moguće prevesti i cijelu njegovu tvorbenu porodicu. Vidjeli smo da su anglizmi *hardver* i *softver* plodniji od svih svojih hrvatskih istovrijednica.

Pri odabiru naziva važno je voditi računa i o njegovim tvorbenim mogućnostima. Domaća riječ često teže istisne stranu jer se od nje teže tvore izvedenice. Dosljednom primjenom toga načela strana riječ često ima prednost pred domaćom.

Dva su osnovna uzroka za manju tvorbenu mogućnost domaćih naziva: 1) domaće zamjene za jednočlani strani naziv često su višočlane, pa se od njih ne mogu tvoriti novi jednočlani nazivi; 2) zbog neprozirnosti su stranoga naziva govornici tolerantniji, pa lakše prihvaćaju različite tvorbenne postupke s njim. Postoje znatna ograničenja koja sputavaju slobodnu tvorbu naziva od domaćih osnova. Kod stranih je osnova otpor jezičnoga osjećaja novoj tvorbi znatno manji nego pri tvorbi riječi od domaćih osnova. Govornici u materinskome jeziku imaju jasnu predodžbu o tome koji se sufiks ili prefiks i u kojem značenju može dodati na koju osnovu. Kod stranih je riječi sve strano i nepoznato, pa se taj osjećaj gubi.

Ipak, valja vrlo oprezno tvrditi da se od neke domaće riječi ne mogu tvoriti izvedenice.

6.1. Problem se može analizirati na primjeru tvorbeno porodice naziva *sustav*. Za engleski naziv *system* i njemački naziv *System* u hrvatskome postoje zamjene: *sistem* i *sustav* kojemu se daje prednost. Uza nj su vezani neki problemi.³⁷ Problematičnima, ili nejednolikima, čine se tvorbeno porodice naziva *sistem* i *sustav*. U tvorbenoj je vezi s nazivom *sustav* pridjev *sustavan* sa značenjem 'koji se osniva na sustavu, koji je u sustavu, sistematičan'. Pridjevom *usustavljen* definira se pridjev *sistematski* u značenju 'koji je sređen po kakvu sustavu, koji se provodi po sustavu'.³⁸

U stručnome se jeziku javila potreba za postojanjem još jednoga odnosnoga pridjeva tvorenoga od riječi *sustav* čije bi se značenje razlikovalo od značenja pridjeva *sustavan* kojim se označuje i odnosnost i kakvoća, pa se začuo i pridjev *sustavski*. Taj pridjev posebno promiče udruga koja izdaje glasilo *Sustavsko mišljenje*. Postavlja se pitanje je li taj lik traženo rješenje za naziv koji bi odgovarao značenju engleskoga naziva *systemic*. Valja razmotriti logičke i gramatičke zako-

³⁷ Usp. Šarić 1994.

³⁸ U *Rječniku elektronike* (A. Štambuk i sur. 1991) nakon natuknice *system* koja je prevedena kao *sustav*, *sistem* slijedi 26 natuknica (višočlanih naziva) čija je sastavnica *system* prevedena kao *sustav* u slučajevima imenica. Naziv *system error* preveden je kao *pogreška sustava* i *sistemska pogreška*. Dakle, poteškoća se pojavila u izvođenju pridjeva prema imenici *sustav*.

nitosti. Prema tim zakonitostima, sufixi *-ski* i *-ni* kojima se tvore odnosni pridjevi od imenica tim pridjevima daju isto značenje: oni usporedno postoje u pridjevnim izvedenicama (*vektorski, vektorni, pridjevski, pridjevni*) koje su isto značene bez obzira kojim se sufixom tvore; dakle, u tvorbi odnosnih pridjeva *-sk-* i *-n-* imaju isto značenje. Ipak, u jeziku uvijek postoji mogućnost tvorbe riječi za nove pojmove koji se pojavljuju u općem i stručnome jeziku. Jedna je od takvih mogućnosti izvođenje odnosnoga pridjeva od imenice na *-ost* koja je već izvedena od nekoga osnovnoga pridjeva. Tako je prema pridjevu *vrijedan* nastala imenica *vrijednost*, prema njoj je tvoren pridjev *vrijednostan* ('koji ima vrijednost, koji se sastoji u vrijednosti'). Imenica je *sustavnost* izvedena od pridjeva *sustavan*, a prema njoj se može izvesti pridjev *sustavnostan* u značenju 'koji ima sustavnost, koji se sastoji u sustavnosti'. Iz navedenoga se može izvesti ovaj prikaz usporednih hrvatskih, engleskih i njemačkih naziva:

ENGLISKI	NJEMAČKI	HRVATSKI
<i>system</i>	<i>System</i>	<i>sustav = sistem</i>
systematic	systematisch	sustavan, sustavski = sistemski, sistematski
systematize	systematisieren	usustaviti = sistematizirati
systemic	systemisch	sustavnostan
systematics	Systematik	sistematika
?	?	sustavni = sustavski = sistemski
systems analysis	Systemanalyse	sustavnosna analiza
systemic analysis		
microsystemics	Mikrosystemtechnik	mikrosistemika

Dakle, za nazive *systematics* i *microsystemics* zasad nije pronađena odgovarajuća hrvatska istovrijednica izvedena od naziva *sustav*.

6.2. Problem tvorbenih mogućnosti hrvatskih naziva može se analizirati i na primjeru tvorbenice porodice riječi *računalo*. Za engleski naziv *computer* u hrvatskome je potvrđen čitav niz zamjena: *kompjuter, kompjutor, (elektroničko) računalo, (elektronički) računar, računac, obradnik, rednik, (obradni) stroj*.³⁹ Naravno svi se ti nazivi ne rabe jednako često. U hrvatskom je nazivlju prevladao naziv *računalo*⁴⁰, ali su uza nj još uvijek vezani neki problemi.

Većina se izvedenica još ne tvori od naziva *računalo*, već se i dalje tvori od naziva *kompjuter/kompjutor* i *računar*, primjerice *kompjuteruš/kompjutoruš, računarstvo, kompjutorski* itd. Kada je stvoren pridjev *računalni* naziv *računalo* čvršće je uklopljen u terminološki i jezični sustav. Osim toga, pridjev *računalni*

³⁹ Usp. Mihaljević 1992.

⁴⁰ O tome kako je u hrvatskome jeziku prevladao naziv *računalo*, usp. Babić 1983:192.

otvara i dalje tvorbene mogućnosti: *računalnik, računalnica, računalnički, računalništvo* itd.

Moguća tvorbena porodica riječi *računalo* izgleda ovako:

ENGLESKI	NAZIVI U TRENUTNOJ UPORABI	PREDLOŽENI NAZIVI
computer	računalo, računar, kompjuter/kompjutor	računalo
computer man	kompjuteršaš/kompjutoraš	računalac/računalnik
computer science	kompjutorska/kompjuterska znanost, kompjutoristika/kompjuteristika, računarstvo	računalstvo/računalništvo
computer man's	kompjutorašev/kompjutorašev	računalčev/računalnikov
computer men's	kompjutoraški/kompjutoraški	računalački/računalnički

Iz navedene tablice vidi se da je anglizme izvedene od naziva *kompjuter/kompjutor* moguće zamijeniti domaćim nazivima izvedenima od riječi *računalo*.

Zaključak

Na temelju iznesenih primjera može se zaključiti:

1. Premda je gotovo svaki naziv moguće nekako prevesti, praksa pokazuje da to često nije lako. To dokazuju i mješoviti nazivi, koje valja izbjegavati.

2. Što je naziv teže prevesti, u ciljnome se jeziku pojavljuje veći broj istovrijednica (usp. istovrijednice za *software* i *hardware*). Sve istovrijednice imaju istu definiciju i istu denotaciju, ali se razlikuju svojim konotacijama. Hrvatske istovrijednice ne moraju biti doslovni prijevodi stranoga naziva pa nemaju ni istu konotativnu vrijednost.

3. Nije dovoljno prevesti pojedinačni naziv. Da bi se naziv prihvatio, valja prevesti i nazive istoga semantičkoga slijeda iz semantičkoga polja kojemu naziv pripada kao i naziv s kojim se pojavljuje u paru. Da bi se uspješno preveo neki naziv, valja uzeti u obzir njegov položaj u pojmovnome sustavu. Naziv mora biti razgraničen od drugih naziva u istome pojmovnome sustavu.

4. Da bi se pronašao odgovarajući hrvatski naziv, potrebno je provjeriti istovrijednice u više jezika, a ne uvijek doslovno prevoditi naziv s jednoga, uvijek istoga jezika (u posljednje se vrijeme najčešće nazivi prevode s engleskoga).

5. Samo pravodobno uveden naziv može biti prihvaćen. Ako je strani naziv već udomaćen, teško će ga istisnuti čak i veoma uspješan domaći naziv.

6. Granice prevodljivosti u prvome su redu određene jezičnim znanjem i inventivnošću onoga koji naziv tvori, te spremnošću stručnjaka da predloženi naziv prihvate (tu se postavlja pitanje potrebe prevodenja latinskih naziva te naziva udomaćenih u mnogim jezicima). Hoće li koji predloženi naziv biti prihvaćen ili neće, ovisi i o jezičnoj i terminološkoj ispravnosti naziva.⁴¹

⁴¹ Usp. Mihaljević 1993.

IZVORI

1. Dabac, V. 1969. *Tehnički rječnik 1. dio (njemačko-hrvatskosrpski)*, Tehnička knjiga, Zagreb.
2. Ivir, V. 1978. *Hrvatsko ili srpsko-engleski rječnik privrednog nazivlja*, Školska knjiga, Zagreb.
3. ISO 1087, *Terminologija – rječnik*, 1990.
4. Kiš, M. Buljan, J., Vuković, S. Anić, O. 1993. *Englesko-hrvatski informatički rječnik s računalnim nazivljem*, Školska knjiga, Zagreb.
5. *Norme za upravljanje kakvoćom i osiguravanje kakvoće: – 2. dio: Opće smjernice za primjenu normi ISO 9001, ISO 9002 i ISO 9003.*
6. *ISO 9000 3. dio ISO 9000-3:1991, Norme za upravljanje kakvoćom i osiguravanje kakvoće – 3. dio: Smjernice za primjenu norme ISO 9001 na razvoj, opskrbu i održavanje računalne podrške.*
7. *Poslovni rječnik 1992.* (ur. M. Hanžeković i sur.), Masmedia, Zagreb.
8. *Psihologijski rječnik 1992.* (ur. B. Petz), Prosvjeta, Zagreb.
9. Štambuk, A. (i sur.) 1991. *Rječnik elektronike (englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski)*, Logos, Split.

LITERATURA

1. Babić, S. (ur.) 1990. *Postanak novih naziva*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Zbornik Međunarodnog slavističkog centra u Beogradu: 31-37.
2. Babić, S. 1983. *Računalo*, Elektrotehničar 38/4:127-128.
3. Čatić, I. 1978. *Injekcijsko prešanje – optimalni naziv*, ITS 1: 2, 20-21.
4. Drvodelić, M. 1978. *Englesko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.
5. Filipović, R. 1990. *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo-razvoj-značenje*, JAZU-Školska knjiga, Zagreb.
6. Ivir, V. *Prenošenje obavijesti u procesu prevođenja*, Strani jezici I/1972:84-93.
7. Ivir, V. 1972-1973. *Linguistic and Extra-Linguistic Considerations in Translation*, Studia romanica et anglica Zagradiensia.
8. Ivir, V. 1978. *Ekvivalencija u prevođenju*, Godišnjak saveza društava za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije, 2:101-109.
9. Malešević, N. 1954. *Stručno nazivlje*, Standardizacija 7:125-129.
10. Mihaljević, Milan 1991. *Generativna i leksička fonologija*, Školska knjiga, Zagreb.
11. Mihaljević, Milica 1993. *Hrvatsko računalno nazivlje*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

12. Mihaljević, Milica 1992. *Tvorbena porodica riječi računalo*, *Suvremena lingvistika* 34, 229-233
13. Mihaljević, Milica, Šarić, Lj. 1994. *Terminološka antonimija*, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 20:213-243.
14. Muhvić-Dimanovski, V. 1988. *Prevedenice iz engleskog, njemačkog i francuskog u hrvatskom književnom jeziku*: doktorska disertacija.
15. Peti, M. *Terminologizacija*, *Radovi Zavoda za jezik knj.* 6-7.
16. Šarić, Lj. 1994. *Sustavnostan/sustavan*, *Polimeri* 2.

Summary

CROATIAN EQUIVALENTS FOR FOREIGN TERMS

The authors analyse translation as one of the most frequent ways of term formation.

In the paper the authors consider translation of terms in its broadest sense. If translation is defined in this way the question about the limits of translation of terms can be rephrased as follows: "Is it possible to find adequate Croatian terms for each foreign term?". On the bases of a few examples from different sciences the authors try to answer this question and to give a few conclusions about the translation/creation of Croatian terms which can replace foreign terms.

Key words: translation, terminology, term formation

Ključne riječi: prevođenje, nazivlje, tvorba naziva